

В.А. СОКОЛЕНКО, О.М. БОНДАРЕНКО

СТАН ТА НАПРЯМКИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

У статті наведено дані щодо сучасного стану сільського господарства України. Спостерігається зменшення валової продукції сільського господарства, перехід до виробництва технічних культур, зменшення рентабельності сільськогосподарського виробництва, низька підтримка держави. Позитивними зрушеннями у розвитку сільського господарства України є збільшення урожайності та висока продуктивність основних сільськогосподарських культур. Проаналізовано основні вимоги до розробки стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств. Визначено основні напрямки стратегічного розвитку сільського господарства.

Ключові слова: сільське господарство, валова продукція, урожайність сільськогосподарських культур, рентабельність, продуктивність, напрямки розвитку сільського господарства.

Вступ. Сільське господарство – одна з найважливіших галузей господарського комплексу України, яка відіграє важливу роль у зміцненні економіки нашої країни, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язанні соціально-економічних проблем.

Сільське господарство займає значне місце в економіці за територією, трудовими і виробничими ресурсами. На сучасному етапі економічного розвитку країни ставляться нові, стратегічні задачі на довгострокову і середньострокову перспективу. При цьому необхідна розробка не тільки економічної політики держави в цілому, а й стратегічних програм розвитку окремих регіонів, галузей, міжгалузевих комплексів і окремих підприємств. Для забезпечення реалізації цих задач необхідне проведення аналізу стану сільськогосподарської галузі країни. З цього впливає актуальність даної роботи.

Мета роботи. Метою даної роботи є проведення аналізу сільськогосподарської галузі України. Завданнями роботи є: аналіз стану сільського господарства країни; аналіз особливостей стратегії розвитку в сільському господарстві.

Аналіз основних досягнень і літератури. Питанням стану і перспектив розвитку сільського господарства займалися такі провідні вітчизняні вчені, як Аранчій В. І., Зоря О. П., Березницький С. В., Сіренко Н., Андрійчук В. Г., Н. Ю. Буга, та інші. Хоча деякі аспекти є недостатньо дослідженими.

Методи дослідження. Методологію дослідження становлять методи економічного аналізу, статистичних угруповань, логічного та порівняльного аналізу, емпіричні методи, фінансового аналізу, графічного зображення даних та інші.

Таблиця 1 - Валова продукція сільського господарства України [1].

Рік	Валова продукція АПК			Рослинництво			Тваринництво		
	Млн. грн.	% відносно до 1990 року	% відносно до попереднього року	Млн. грн.	% відносно до 1990 року	% до відносно до попереднього року	Млн. грн.	% відносно до 1990 року	% відносно до попереднього року
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1990	282774,2	-	-	145502,0	-	-	137272,2	-	-
1991	245447,9	86,80	86,80	121184,9	83,29	83,29	124263	90,52	90,52
1992	225075,7	79,60	91,70	121352,8	83,40	100,14	103722,9	75,56	83,47
1993	228452	80,79	101,50	133978,1	92,08	110,40	94473,9	68,82	91,08
1994	190757,6	67,46	83,50	103596,6	71,20	77,32	87161	63,50	92,26

Результати дослідження. На даний момент стан сільського господарства України не дає змоги говорити про те, що відродження потенціалу даної галузі в довгостроковій перспективі є можливим. Проте саме сільське господарство є однією з найбільш перспективних галузей економіки України. Її важливість обумовлена стабільною тенденцією зростання кількості населення у світі, що невдовзі призведе до продуктової кризи, ознаки якої вже можна спостерігати у слаборозвинених країнах. Саме тому реалізація потенціалу сільського господарства України має стати одним із головних напрямків розвитку країни.

Сільське господарство приносить країні 20,7% ВВП (рис. 1) [1].

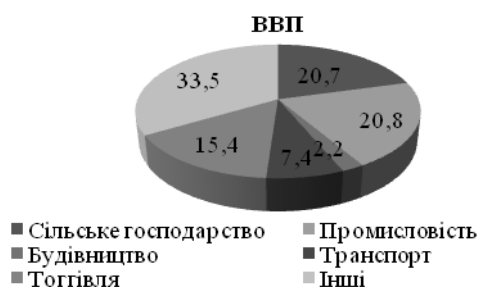

Рис. 1 – Структура ВВП України за 2014 рік

Аналіз розвитку сільського господарства України за період 1990–2014 рр. дозволяє стверджувати, що протягом зазначеного періоду чітко простежується негативна динаміка показників діяльності підприємств аграрного сектора (табл. 1).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1995	183890,3	65,03	96,40	106329,6	73,08	102,64	77560,7	56,50	88,99
1996	166420,8	58,85	90,50	96810,1	66,54	91,05	69610,7	50,71	89,75
1997	163425,4	57,79	98,20	102454,3	70,41	105,83	60971,1	44,42	87,59
1998	147736,8	52,25	90,40	85068,7	58,47	83,03	62668,1	45,65	102,78
1999	137543	48,64	93,10	76513,6	52,59	89,94	61029,4	44,46	97,39
2000	151022,2	53,41	109,80	92838,9	63,81	121,34	58183,3	42,39	95,34
2001	166426,5	58,85	110,20	104281,7	71,67	112,33	62144,8	45,27	106,81
2002	168423,7	59,56	101,20	102766,5	70,63	98,55	65657,2	47,83	105,65
2003	149896,9	53,01	89,00	88251,3	60,65	85,88	61645,6	44,91	93,89
2004	179426,5	63,45	119,70	117471	80,73	133,11	61955,5	45,13	100,50
2005	179605,8	63,52	100,10	114479,9	78,68	97,45	65125,9	47,44	105,12
2006	184095,8	65,10	102,50	116597,7	80,13	101,85	67498,1	49,17	103,64
2007	172129,7	60,87	93,50	105979,5	72,84	90,89	66150,2	48,19	98,00
2008	201564	71,28	117,10	136277,1	93,66	128,59	65286,9	47,56	98,69
2009	197935,9	70,00	98,20	129908,3	89,28	95,33	68027,6	49,56	104,20
2010	194886,5	68,92	98,46	124554,1	85,60	95,88	70332,4	51,24	103,39
2011	233696,3	82,64	119,91	162436,4	111,64	130,41	71259,9	51,91	101,32
2012	223254,8	78,95	95,53	149233,4	102,56	91,87	74021,4	53,92	103,88
2013	253732,7	89,73	113,65	176181	121,08	118,06	77551,7	56,49	104,77
2014	258807,4	91,52	102,00	181910,8	125,02	103,25	76896,6	56,02	99,16

З таблиці видно, що виробництво сільськогосподарської продукції з 1990 року поступово зменшується до 1999 року. Так в 1999 році валова продукція, порівняно з 1990 роком склала всього 48%. З 2000 року ситуація почала покращуватися, проте валова продукція сільського

господарства в 2014 році так і не досягла рівня 1990 року (в 2014 році валова продукція по відношенню до 1990 року склала 92%).

Проаналізуємо величину та структуру посівних площ України за період з 1990 до 2013 року (табл.2).

Таблиця 2 – Посівні площі, тис. га[1].

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2013 до1990, %
Вся посівна площа	32406	30963	27173	26044	26990	26952	27670	27801	85,8
Зернові та зернобобові	14583	14152	13646	15005	15837	15090	15724	15449	105,9
Озимі зернові культури, включаючи:	8614	6310	6324	7289	8308	7904	7987	6537	75,9
Пшениця	7568	5324	5316	6185	6518	6137	6499	5534	73,1
Жито	518	609	668	622	468	286	283	302	58,3
Ячмінь	528	377	340	482	1322	1481	1205	701	132,8
Ярі зернові культури:	5969	7842	7322	7716	7529	7186	7737	8912	149,3
Пшениця	9	185	303	480	334	314	282	238	2644,4
Ячмінь	2201	4130	3645	4018	3800	3024	2582	2724	123,8
Овес	492	570	521	468	433	326	288	310	63
Кукурудза	1234	1174	1364	1711	2149	2709	3620	4625	374,8
Просо	205	167	437	141	119	95	169	191	93,2
Гречка	350	459	574	426	273	225	311	300	85,7
Рис	28	22	408	422	25	29	30	26	92,9
Інш. зернобобові	1424	1103	408	5260	371	429	374	318	22,3
Технічні культури:	3751	3748	4187	5260	6545	7296	7441	7854	209,4
Цукрові буряки	1607	1475	856	652	322	501	532	458	28,5
Соняшник	1636	2020	2943	3743	4232	4573	4739	5194	317,5
Соя	93	25	65	438	644	1076	870	566	608,6
Рапс	90	49	214	207	1060	907	1134	1476	1640
Льон-довгунець	172	98	23	25	2	1	2	2	1,2
Картопля та баштанні культури	2073	2165	2777	2041	1950	1967	2028	2023	97,6
Інш. культури	11999	10898	7063	3738	2658	2599	2477	2475	20,6

З таблиці 2 видно, що за період з 1990 року до 2013 року, посівні площі скоротилися майже на 15%. Також відбулося скорочення посівів озимих зернових культур (24%), проте посіви ярих культур збільшилися майже на 50%.

Збільшення посівів технічних культур на 200% відбулося переважно за рахунок збільшення посівів

соняшнику, сої та рапсу. В свою чергу, площа посівів цукрового буряку зменшилась на 71,5%, та льону-довгунця – майже на 100%.

Що стосується картоплі та баштанних культур, то ситуація майже не змінилася, відбулося зменшення лише на 2,4%.

Зменшення посівних площ та диспропорція зміцнення структури виробництва продукції рослинництва спричиняють ризики і небезпеки для сільськогосподарського компонента аграрного сектору країни. Варто відзначити, що розвинені країни застосовують політику збереження сільськогосподарських земель.

Фокусування сільськогосподарських підприємств на вирощуванні вигідних зернових та олійних культур не дозволяє організувати збалансовані поставки різних харчових продуктів на ринку. В результаті, спостерігається останнім часом недовироблення деяких сільськогосподарських культур. Це призводить

до зменшення їхньої пропозиції на ринку, появи спекулятивного попиту, тому зростають ціни на товари. Зменшення зернових та бобових культур, які забезпечують населення продуктами харчування, є несприятливим фактором для стабільності продовольчого ринку України та для захисту економічної безпеки держави.

Україна за деякими видами вирощуваних сільськогосподарських культур має високі значення ефективності використання сільськогосподарських земель, порівняно з іншими провідними країнами (табл.3).

Таблиця 3 – Продуктивність основних видів продукції рослинництва та тваринництва за 2013 рік [1].

	Україна	Канада	США	Німеччина	Франція	Польща
Продуктивність основних видів продукції рослинництва, кг/день						
Зернові та бобові	1014	1473	1291	544	1066	716
Цукровий буряк	404	15	92	290	506	256
Картопля	510	129	58	124	104	229
Овочі та баштанні	220	62	113	41	80	136
Продуктивність основних видів продукції тваринництва, кг/день						
М'ясо	49	130	135	100	92	93
Молоко	250	240	279	361	383	321
Яйця	21	12	17	8	15	16

Перш за все це стосується продуктивності сільськогосподарських культур, а саме: зернові та бобові, цукровий буряк, овочі, баштанні, а також яєць. Це підтверджує ефективне розпорядження землями для потреб рослинництва [3]. У той же час показники продуктивності виробництва мяса та молока знаходяться на низькому рівні.

Проаналізуємо урожайність основних сільськогосподарських культур у період з 1990 до 2014 року (рис. 2).

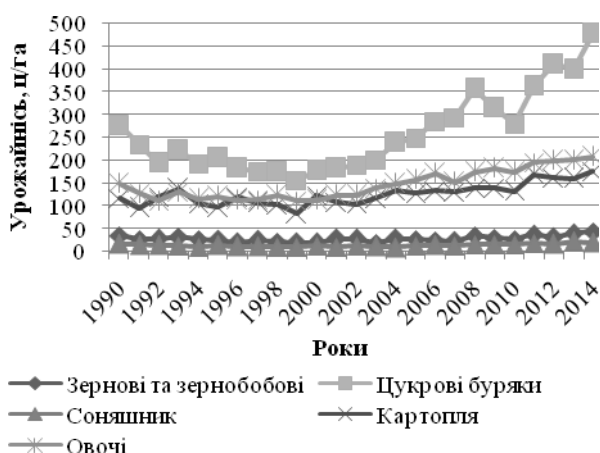

Рис. 2 – Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур [1].

З рисунку 2 можемо зробити наступні висновки: врожайність цукрових буряків, картоплі та овочів останні роки суттєво зросла; врожай зернових та бобових не показують чіткої динаміки зростання з 1990 року; урожайність соняшника має висхідний тренд останні 5 років; загалом, урожайність основних сільськогосподарських культур суттєво коливається з року в рік, оскільки дуже залежить від погодних умов.

Щоб проаналізувати ефективність сільського господарства країни, розглянемо рентабельність сільськогосподарського виробництва (рис. 3)[1].

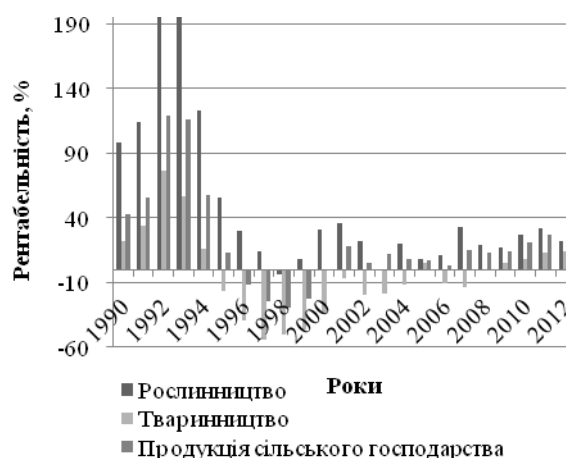

Рис. 3 – Рентабельність сільськогосподарського виробництва 1990-2013 рр.

Як бачимо з рисунку, рентабельність сільськогосподарського виробництва в 1990-1995 рр. була на найвищому рівні. З 1995 по 2007 рік спостерігаються спад діяльності, особливо тваринництва. В 2011 році рентабельність сільськогосподарського виробництва набуває найбільшого значення за останні 10 років. З 2012 року починається зменшення рентабельності сільськогосподарського виробництва.

Проаналізуємо рентабельність сільського господарства за видами вирощуваних культур (рис.4)[1].

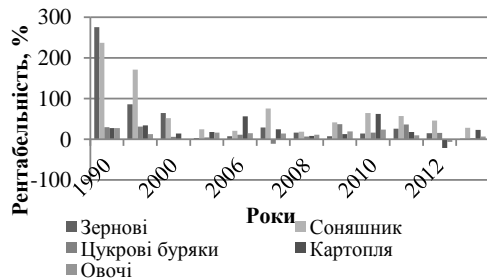

Рис. 4 – Рентабельність основних видів сільськогосподарських культур

Таким чином, можна зазначити, що в період з 1990 по 2013 рік відбувся спад рентабельності всіх видів сільськогосподарських культур. Найбільш рентабельні культури – соняшник та картопля.

Важливу роль в функціонуванні будь-якої галузі економіки відіграє державна підтримка. За обсягом субсидій на гектар Україна значно відстає від усіх країн ЄС, незважаючи на те, що частка агробізнесу у ВВП країни складає 20%. Останні 5 років головними підлягами для українських аграріїв були дотації з ПДВ. Розмір бюджетних субсидій постійно скорочувався [2].

Українські аграрії отримують субсидій в середньому 25 €/га. Для порівняння: в сусідніх Румунії та Болгарії – 191 і 320 €/га відповідно, а в Греції цей показник взагалі сягає 709 €/га [2].

Проблемами сільського господарства України є:

- Національні проблеми: виснаженість чорноземів; низький рівень інвестування у розвиток сільського господарства; проблеми права власності на землю; зростання обсягів імпорту продукції; відсутність необхідної державної підтримки; зростання залежності від державних інвестицій.

- Проблеми суб'єктів господарювання: низька конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках; високі ціни на пальне, посівний матеріал, висока собівартість виробництва; низька інноваційна активність підприємств; експорт сировини, напівфабрикатів, через неможливість переробки власними силами [3].

Можна виділити такі основні шляхи розвитку сільського господарства України:

- інтенсифікація сільського господарства;
- державна підтримка;
- поліпшення використання землі;
- розвиток матеріально-технічної бази.

Аналізуючи роботи науковців, що займалися проблемами стратегічного розвитку підприємств аграрного сектору, ми дійшли висновку, що розробка та реалізація стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств мають певні особливості.

Формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств повинно базуватись на: підвищенні якості продукції та її привабливості для покупця; формуванні збутової діяльності на основі постійних контактів з посередницькими торговими організаціями; оптимізації пропозиції товарів та прийнятних цін; прийнятті до уваги особливостей запитів споживачів в залежності від регіону [4].

При формуванні стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства необхідно враховувати значні ускладнення, що пов'язані з особливостями сільського господарства: залежність результатів діяльності від природних умов; доступність території аграрних підприємств та їх господарських об'єктів стороннім особам, а тому необхідність докладання зусиль для збереження майна, вирощеного врожаю; залежність від світових цін на ресурси та продукцію; необхідність залучення сезонної робочої сили та труднощі в управлінні нею [5].

Проаналізувавши основні вимоги до розробки стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств, можна зазначити основні напрямки стратегічного розвитку:

- використання науково обумовленої системи ведення господарства, що створена з урахуванням природно-кліматичних факторів;
- створення матеріально-технічної бази у взаємозв'язку з обсягом і структурою виробництва продукції;
- покращення (введення нової) сортової бази;
- використання науково-обґрунтованих систем землеробства;
- зменшення витрат при збиранні врожаю, транспортуванні, зберіганні, переробці та реалізації продукції;
- використання інформаційно-обчислювальної системи планування, обліку, звітності та управління виробництвом на базі сучасної комп'ютеризації [4].

Висновки. Отже, підводячи підсумок аналізу сільського господарства України, можна зазначити наступне. До негативних тенденцій розвитку сільськогосподарства України доцільно віднести: зменшення валової продукції сільського господарства за період з 1990 року до 2014 року на 8%; зменшення посівних площ; істотне зниження обсягів виробництва окремих видів продукції рослинництва, зокрема цукрового буряку, озимої пшениці, жита; перехід до виробництва технічних культур, які є більш «вигідними»; зменшення рентабельності сільськогосподарського виробництва; низька державна підтримка.

Водночас наявні позитивні зрушення у розвитку сільського господарства України: зростання обсягу валової продукції сільського господарства останні

десять років; висока продуктивність виробництва основних видів сільськогосподарських культур; збільшення урожайності сільськогосподарських культур в 2008 – 2014 рр.

Проаналізувавши основні вимоги до розробки стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств, були запропоновані основні напрямки стратегічного розвитку.

Список літератури: 1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. 2. «Агробізнес України» - Інфографічний довідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agrex.gov.ua/wp-content/uploads/Infografika-silskogo-gospodarstva-Ukrayini-vid-aker-Tilly-ta-Latifundist.pdf>. 3. Н.Ю. Буга. Стан та проблеми аграрного сектора економіки України у сучасних умовах. - Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. 4. Аранчий В.І., Зоря О.П., Березницький С.В. Особливості формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств [електронний ресурс] – режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13473>. 5. Сиренко Н.

Особливості стратегічного управління розвитком аграрних підприємств [електронний ресурс] – режим доступу: <http://217.77.213.157:8080/jspui/bitstream/123456789/415/3.pdf>.

Bibliography (transliterated): 1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : www.ukrstat.gov.ua. 2. “Ahrobyznes Ukrainy” – Infografichnyy dovidnyk [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://agrex.gov.ua/wp-content/uploads/Infografika-silskogo-gospodarstva-Ukrayini-vid-Baker-Tilly-ta-Latifundist.pdf>. 3. N.Yu. Buha. Stan ta problem ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy u suchasnykh umovakh. – Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya. – 2014. – Vyp. 1. 4. Aranchiy V.I., Zorya O.P., Bereznyts'kyi S.V. Osoblyvosti formuvannya stratehiyi rozvytku sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [elektronnyy resurs] – rezhym dostupu: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13473>. 5. Sirenko N. Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnya rozvytkom ahrarnykh pidpryyemstv [elektronnyy resurs] – rezhym dostupu: <http://217.77.213.157:8080/jspui/bitstream/123456789/415/3.pdf>.

Надійшла(received) 07.10.2015

Відомості про авторів / About the authors

Соколенко Володимир Анатолійович – кандидат економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; тел.:(050) 302-62-47; e-mail: v_sokol@bk.ru.

Sokolenko Volodymyr Anatoliyevych – Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Full Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; tel.:(050) 302-62-47 ; e-mail: v_sokol@bk.ru.

Бондаренко Олена Миколаївна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студентка; тел.:(095) 250-30-57; e-mail:Helen_1117@mail.ru.

Bondarenko Olena Mykolayivna – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel.:(095) 250-30-57; e-mail: Helen_1117@mail.ru.